

MAHALLA TIZIMINING JAMIYATIMIZ HAYOTIDAGI O'RNI.

Karamov Mamasharif Jamilovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar

Vazirligi 2-sonli akademik litsey o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalla tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni, o'zini o'zi boshqarish organi bo'lgan mahallaning maqomini ijtimoiy hamkorlik tamoyillari hamda mahalla kengashi tashabbusi bilan biror-bir dolzarb mavzuda favqulodda mahalla yig'inlari, o'quv-tarbiya muassasalarining pedagogik kengashlari yoki boshqa zarur tadbirlar tashkil etish va ularning jamiyatimiz hayotidagi ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: mahalla, huquqiy madaniyat, huquqiy ong, ta'lim muassasasi, jamoatchilik, mehnat tarbiyasi.

Mamlakatimizda kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati, huquqiy-demokratik davlatga o'tish jarayoni kechayotgan bugungi kunda mahalla tizimining jamiyatimiz ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'rni va roli nihoyatda katta. Xususan, mahalla odamlarning o'y-fikrlari, orzu-istaklari va manfaatlarini qo'llab-quvvatlaydigan, barcha ezgu va xayrli ishlarga tamal toshi qo'yiladigan maskandir. Mahalla qadimdan tarbiya o'chog'i, odamlarni hamjihatlik, uyushqoqlik asosida turmush kechirishlarini ta'minlovchi go'sha hisoblangan. Katta hayotiy tajribaga ega keksalar, ko'pni ko'rgan nuroniylar mahalladagi barcha ishlarni, marosimu to'ylarni boshqarganlar. Mahalla ahliga barcha masalalarda yo'l-yo'riq, maslahatlar berganlar. Har bir oilaning tinch-totuvligi, har bir kishining odob-axloqi, hulqi, yurish-turishi mahalla kattalari tomonidan nazorat qilingan, boshqarilgan. Shu ma'noda aytish mumkinki, mahalla mazmun va mohiyatiga ko'ra xalqimizning milliy qadriyatlari, urf-odatlari ulug'lanadigan, o'ziga xos tarbiya va ma'naviyat beshigi hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, shaxs huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish jarayonida turli xil sub'ektlar, xususan, oila, maktab, mahalla, jamoatchilik tashkilotlari, huquqni muhofaza qiluvchi organlari faol ishtirok etadilar. Shu jihatdan olganda, yuqorida qayd etib o'tilgan sub'ektlar o'rtasidagi bu boradagi hamkorlik masalalarini tahlil etish va bu boradagi mavjud muammolar yuzasidan ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish bugungi kunda oila, jamiyat, huquqiy madaniyat masalalari bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy fanlarning vakillari oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda uch asosiy omil: oila-mahalla-ta'lim muassasalari hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlod tarbiyasi bilan shug'ullanadigan insonlar, ya'ni oilada ota-onalar, mahallada qo'ni-qo'shni va keng jamoatchilik, ta'lim muassasasida o'qituvchi va

murabbiylar kelgusi avlod barkamolligi yo'lida o'g'ilqizlarimizning ulug' ajdodlarimizga munosib bo'lishlari uchun mas'uldirlar. Ma'lumki, "mahalla" atamasining kelib chiqishi uzoq tarixga ega bo'lib, u arabcha "mahallun" so'zidan kelib chiqqan, o'zbek tilida "joy" ma'nosini anglatadi. Mahalla nafaqat tarix, balki bugungi va ertangi kunimizni ham tutashtirib turuvchi maskan bo'lib, mahalla milliylikimiz timsoli hamda qadriyatlar va urf-odatlarini avloddan avlodga yetkazuvchi ijtimoiy makon sifatida, o'zligimizni anglashga, milliy g'urur va vataparvarlikni yuksaltirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda fuqarolar o'zini o'zi boshqarishning noyob usuli-mahalla instituti azaldan chinakam milliy qadriyatlar, ezgu amallar maskani bo'lgan. Xalqimiz hayotida mahalla azaldan ma'lum bir hudud ahlining ijtimoiy hamkori bo'lib kelgan. Shu ma'noda, o'zini o'zi boshqarish organi bo'lgan mahallaning maqomini ijtimoiy hamkorlik tamoyillari asosida kengaytirish bo'yicha huquqiy me'yorlar ishlab chiqilmoqda. Ijtimoiy hamkorlik mahalla institutiga o'zini o'zi nazorat qilish imkoniyatini beribgina qolmay, balki hudud obodligini yaxshilash uchun shart-sharoit yaratadi. Mahalla — noyob ijtimoiy tuzilma. U asrlar osha xalqimiz jamoaviy hayotining ajralmas uzviy bo'g'ini sifatida namoyon bo'lib kelgan. Shu bois Mustaqillik yillarida mahallaga davlat darajasida e'tibor qaratilib, uni yanada rivojlantirish borasida qator ishlar amalga oshirildi. Jumladan, Yurtboshimiz tashabbusi bilan 2004- yil 29- aprelda „Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida“gi Qonun qabul qilinib, hozirga qadar bo'lib o'tgan saylovlar uning talablari asosida amalga oshirildi. Yurtimizda Istiqlol sharofati bilan ro'y bergan tub o'zgarishlar sababli hamda mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar doirasida ishlab chiqilgan va bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan „Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida“gi va „Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida“gi qonunlar yangi tahrirda qabul qilindi. Shu asnodan „Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida“gi qonunga hamyurtlarimizning ijtimoiy faolligini, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari rolini yanada oshirishni ta'minlaydigan qoidalar kiritildi. Jumladan, saylovlarni o'tkazishning asosiy yo'nalishi sifatida muqobillik prinsipi belgilab qo'yildi. Bu bo'lajak fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovida ushbu lavozimlarga ikki va undan ortiq nomzodlar ko'rsatilishini ta'minlaydi. Qonunda Oliy Majlis Senati Kengashi tomonidan ushbu saylov arafasida hamda uni o'tkazish davrida fuqarolar yig'inlari raislari (oqsoqollari) va ularning maslahatchilari saylovini tashkillashtirish va o'tkazishga ko'maklashuvchi komissiya, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hududida tegishli komissiyalar tuzilishi belgilangani, ularning vakolatlari aniq ko'rsatilgani bu tadbirni tizimli tashkil qilish hamda yuksak saviyada o'tkazish imkonini yaratadi. Qonunda fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli)

lavozimi nomzodlariga qo‘yiladigan talablar yanada kuchaytirildi. Aniqrog‘i, u O‘zbekiston fuqarosi bo‘lishi, qoida tariqasida, oliy ma‘lumotli, bevosita saylovga qadar kamida besh yil tegishli hududda doimiy yashayotgan bo‘lishi, tashkilotchilik qobiliyatiga, davlat organlarida yoki nodavlat, notijorat tashkilotlarda yoxud tadbirkorlik va boshqa xo‘jalik faoliyati sohasida ish tajribasiga, shuningdek, katta hayotiy tajribaga va aholi o‘rtasida obro‘-e‘tiborga ega bo‘lishi ozimligi qayd etildi. Bu yuksak ma‘naviyatli, boshqaruvchanlik qobiliyatiga ega bo‘lgan, fuqarolar yig‘ini hududida yashaydigan, uning muammolari va aholining talab-ehtiyojlarini teran his etadigan, o‘zini odamlarning issiq-sovug‘iga mas‘ul deb biladigan vijdonli fuqarolarning rais etib saylanishiga imkoniyat yaratadi. Zero, yangi tahrirdagi mazkur qonun hayotimizga yaxshi o‘zgarishlar olib kirishiga, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarining nufuzi yanada oshishiga, xalqning ularga ishonchi har qachongidan mustahkamlanishiga xizmat qilishiga shakshubha yo‘q. O‘quvchilarni mehnatsevarlikga o‘rgatishda maktab, oila va mahalla hamkorligi. Bola shaxsining shakllanishida butun ijtimoiy voqelik, xususan, uning o‘zi tug‘ilib o‘sgan oila muhiti hal qiluvchi vazifani bajaradi. Oiladagi turmush madaniyati, mehnat xarakteri, otaonaning axloqiy saviyasi ijtimoiy masalaga, bolaning komil inson bo‘lib yetishishiga ta‘sir ko‘rsatadi. Mehnat tarbiyasi — hozirgi kun tarbiyasining zarur sharti, shaxsdagi professional barkamollikning asosidir. Mamlakatimizda umumdavlat ishi bo‘lgan ana shu tarbiya, ya‘ni o‘quvchi yoshlarni ijtimoiy ishlab chiqarishning turli sohalardagi mehnat faoliyatiga tayyorlash, asosan, maktabning o‘rta va yuqori sinflarida amalga oshiriladi. Lekin bu ishning muvaffaqiyatli bajarilishi boshlang‘ich sinflarda va oilada turli darajada tayyorlanishga bog‘liq. Bolalarga mamlakatimizdan har qanday mehnat sharafli ekanini, halol mehnat qilgan kishi yuksak qadrlanishini, mehnatdan qochadigan axloqsiz odamlarni hech kim hurmat qilmasligini, boshqalar hisobiga yashash, umuman, aqlli, zukko odamga to‘g‘ri kelmasligini maktabdan, ota-onalarning suhbatlaridan va ularning kuzatishidan iloji boricha ertaroq bilib olishlari lozim. Mehnat tarbiyasini oilada ham muvaffaqiyatli tashkil etishga imkoniyatlar ko‘p. Bolaning boshlang‘ich mehnat faoliyatida ota-onalarning mehnatga bo‘lgan munosabatlari, harakatlari namuna sifatida xizmat qiladi. Bolalar artofidagi „mehnat“ni ko‘rib tursa ham mehnatsevarlik fazilati tarkib topaveradi. Bunda ota-onalar o‘ylab, ehtiyotkorlik bilan ish ko‘rishlari lozim. Masalan, bolalarni mustaqillikka o‘rgatishda ularga kiyinish usullarini tushuntirib, ko‘rsatib berish lozim. Bola eshikdan kirib kelgan ustki kiyimlarini tartibsiz holda yechib tashlamasdan, aksincha, maxsus kiyim ilgichga ilishga odatlanishlari zarur. Oilada bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, maktab, mahalla bilan hamkorlikda ularning yoshlariga mos topshiriqlar berib borish, kundalik vazifalarni taqsimlab, mehnatsevarlikni tarbiyalash maqsadga muvofiq hisoblanadi. O‘quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi vazifalari.

Bolalarga ta'lim berish jarayonini amalga oshirish borasida kichik Vatan bo'lmish mahallaning vazifalari:

— mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda, oqilona yechimlarni topishda faollik ko'rsatishi;

— mahalla o'z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlab va farzandlarining bilim hamda tarbiya olishlariga bosh-qosh bo'lishi;

— ma'nan nosog'lom oilalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, jamoatchilik choralari ko'rishi;

— mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalariga iqtisodiy yordam ko'rsatilishini qo'llab-quvvatlashi;

— ota-onalar orqali bolalarni tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g'urur, vatanparvarlik, milliy odob, baynalmilallik kabi xislatlarni singdirishni har tomonlama rag'batlantirishi;

— mahallada istiqomat qilayotgan xalq ustalari, san'atkorlar, ziyolilar va barcha ijod ahlining imkoniyatlaridan foydalanib, turli to'garak va „Usta-shogird“ rusumida bilim va kasb berish faoliyatini tashkil qilishi;

— mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari tomonidan mahallada istiqomat qilayotgan va moddiy qiynalgan yoshlar uchun ish joylari tashkil qilishi;

— har bir yosh fuqaroda O'zbekistonga, uning tabiatiga muhabbat, obodonchiligi uchun javobgarlik ruhini shakllantirishi.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi jarayonida maktabning vazifalari:

Bolalarga ta'lim-tarbiya berishda maktab va pedagoglarning asosiy vazifalari O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan „Ta'lim to'g'risida“gi Qonunining, „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“ va respublika rahbariyatining dasturiy fikrlari mazmunidan kelib chiqqan bo'lishi kerak, ya'ni:

— maktabda bolaga biror-bir kasb-korni egallashi uchun mustahkam poydevor yaratish;

— o'quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug'ullanishlariga yordam berish, ularning bo'sh vaqtlarini tashkil qilish;

— bolalarga ta'lim berishni ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv-uslubiy dasturlar asosida tashkil etish, o'quvtarbiya jarayonlarini jahon andazalariga mos ravishda ta'minlash:

— o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlari tahlilidan, iqtisodiy va ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, ularni turli soha bo'yicha kasb asoslariga yo'naltirish va ta'limda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;

— yoshlarni (16 yosh va undan yuqori) dunyo andazalariga mos bilim olishlari, kasb

tanlashlari, mustaqil hayotga tayyorgarliklarini ta'minlash. Ularning imkoniyatlari darajasida ta'lim olishlariga, tanlagan kasblari bo'yicha ish bilan ta'minlashlariga, miqtisodiy mustaqil bo'lishlariga shart-sharoit yaratish. Vatan, davlat va jamiyat oldidagi fuqarolik burchlarini ado etishga javobgarlik hissini to'la shakllantirish, mustaqil oila ko'rishga tayyorlash.

O'quvchilarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligini amalga oshirish mexanizmi:

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning 4- bo'lim 6- bandida” Muassis tashkilotlarning, mahalliy hokimiyat organlarining, savdo-sanoat doiralarining, jamoat tashkilotlarining, fondlarning va homiylarning vakillarini o'z ichiga oluvchi vasiylik va kuzatuv jamoat boshqaruvi tizimi joriy etiladi“, deb belgilab berilgan. O'zaro hamkorlik ishlarini boshqarish uchun joylarda o'z tarkibiga mahallalar faollari, obro'li ota-onalardan, o'quv-tarbiya muassasalarining tajribali xodimlaridan, mahalla hududida joylashgan turli tashkilotlarning xodimlaridan iborat muvofiqlashtiruvchi jamoatchilik kengashlari tuzilishi kerak. Jamoatchilik kengashi o'z zimmasiga olgan vazifalardan kelib chiqib o'z tarkibida turli yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatadigan kichik tashabbuskor guruhlarni tuzishi mumkin. Jamoatchilik kengashi ma'lum bir muddatga mo'ljallangan ish dasturini tuzish va uni mahalla yig'inida tasdiqlab olib, amalga oshirishi zarur bo'ladi. Qayd etilgan tadbirlar davra suhbatlaridan, biror-bir mavzuga yoki muammoga qaratilgan kengash va majlislardan, mahalla ahlini birlashtiruvchi, ularni sog'lom turmush tarziga yetaklovchi ko'rik-tanlovlar, musobaqa, bellashuv, uchrashuvlar va turli sanalarga bag'ishlangan anjumanlardan iborat bo'lishi mumkin. Joriy qilingan jamoatchilik kengashi o'z faoliyati to'g'risida mahalla ahliga har chorakda bir marotaba hisobot beradi. Zarurat tug'ilganda o'quv-tarbiya muassasalari, mahalla faollari, mahalla hududida joylashgan tashkilot, korxonalar va idoralarning ta'lim-tarbiya yuzasidan olib borilayotgan ishlari to'g'risida hisobotlarni tinglab, ularga amaliy va nazariy yordam berishi ish samarasiga va uning izchilligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kengash mahalla hududida istiqomat qilayotgan, o'z farzandlari tarbiyasiga befarq ota-onalarga nisbatan davlat boshqarav idoralari, huquqni himoya qilish tashkilotlari bilan hamkorlikda turli ma'muriy choralarni qo'llashi mumkin.

Kengash tashabbusi bilan biror-bir dolzarb mavzuda favqulodda mahalla yig'inlari, o'quv-tarbiya muassasalarining pedagogik kengashlari yoki boshqa zarur tadbirlar tashkil qilib o'tkazilishi mumkin. Kengash mahalla hududida o'zbek milliy tarbiya an'analarini tiklash, turli madaniy tadbirlar o'tkazish, bolalar va kattalarning bo'sh vaqtlarini tashkil etish borasida maktablar, o'yingohlar, madaniyat muassasalari, sport inshootlari, o'smirlar klublari, maktabgacha va maktabdan tashqari muassasalar ishini muvofiqlashtiradi. Kengash o'tkazilgan tadbirlarni tahlil qiladi, bu borada uslubiy maslahatlar tayyorlaydi va bu tadbirlarni ommaviy axborot vositalarida

yoritadi. Kengash yosh avlodni tarbiyalashda mahalla, maktab va oila hamkorligi tasarrufiga kirgan masala va muammolarni mahalla hududidagi o'quv-tarbiya muassasalari, tashkilot va idoralari ishi rejalashtirilishi va amaliyot dasturlariga kiritilishida ularning bahamjihatligini ta'minlaydi.

Xulosa:

Yuqorida aytilganidek, ota-onalarning mehnatga bo'lgan munosabati bolaga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi va o'zidan katta sinfdoshlari, mahalladagi faollarning mehnatsevarligi kichiklarga mehnat namunasiga aylanadi. Ota-onalar, maktab bolaning qiziqishi va maylini o'z vaqtida payqab, ulardan iste'dodni rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berishlari lozim. Bu esa bolalarda kattalar mehnat yutuqlaridan faxrlanish hissini tarbiyalab, ularga ergashishga undaydi. Oilada olib borilgan yaxshi mehnat tarbiyasi bolalarning muvaffaqiyatli o'qishiga yaxshi zamin bo'lib xizmat qiladi. Otaonalar shuni unutmasliklari kerakki, maktabda ham bolalar bilan mehnat tarbiyasi olib boriladi, mehnat va ijtimoiy foydali mehnat darslari o'tiladi. Mehnat ko'nikmasiga ega bo'lmagan bolalar bu darslarda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'g'il-qizlarni barcha mehnat turlariga tayyorlashda maktab, oila, mahalla hamkorligida bolalarni yangi hayotga tayyorlash faqat ijobiy natija beradi. Vaqtning qadriga yetish, daqiqalarni e'zozlash, uning barcha imkoniyatlaridan oqilona foydalanish hozirgi kunning muhim shioriga aylangan bir paytda ota-onalarning, kattalarning ibрати bolalar uchun o'rnak bo'lishi kerak. „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“da uzluksiz ta'limga alohida e'tibor berilgan. Uzluksiz ta'limning boshlang'ich nuqtasi oila hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining „Ta'lim to'g'risi“dagi Qonunining 5- bob 30- moddasida ota-onalar yoki qonuniy vakillarning vazifalari quyidagicha ko'rsatib o'tilgan: „Voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari bolalarning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishlari shart hamda ularning tarbiyasi, maktabgacha, umumiy o'rta, maxsus, kasb-hunar ta'limini olishlari uchun javobgardir“. Ana shulardan kelib chiqib, har bir ota-ona, maktab, mahalla farzandlar oldidagi fuqarolik burchlarini his etishlari lozim. Jamiyatimiz uchun yuqori malakali, raqobatga qodir mutaxassislarni tayyorlash uchun maktab, ota-onalar va mahalla hamkorlikda olib boriladigan kasbga yo'naltirish ishlarini takomillashtirish, yangi shakl va usullarni izlab topish va bunga keng jamoatchilikni ham jalb etish kerak. O'quvchi maktabda ta'lim tarbiya olish bilan birgalikda shaxs sifatida shakllana boradi. O'zining jamiyatdagi o'rnini sinfdoshlari, qolaversa, murabbiy, mahalladagi ilg'or hunarmandlar bilan taqqoslay boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O'zbekiston: iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida- Toshkent., O'zbekiston, 1995. 29-bet. (Karimov I.A. Uzbekistan: on the way to deepening economic reforms - Tashkent., Uzbekistan, 1995. -P.29.)
2. Ishquvvatov V. , Tolipov F. Mahalla: o'tmishda va bugun. - Toshkent., Navro'z.

2014. - B.11. (Ishquvvatov V. , Tolipov F. Neighborhood: past and present. - Tashkent., Navruz. 2014. - P.11.)
3. Makovelskiy A.O. Avesta. - Baku., 1960. - S. 89-91. (Makovelskiy A.O. Avesta. - Baku., 1960. - pp. 89-91.)
  4. Qur'oni Karim(Tarjima va izohlar muallifi Alovuddin Mansur) - Toshkent., Cho'lpon, 1992. - 544 b.; Yana qarang: Imom Ismoil al-Buxoriy Hadis. -Toshkent, 1990-1991. I-II-III jild. (The Holy Quran (Translation and commentary by Alovuddin Mansur) - Tashkent, Cholpon, 1992. - 544 pp .; See also: Imam Ismail al-Bukhari Hadith. - Tashkent, 1990-1991. Volumes I-II-III.)
  5. <https://lex.uz/docs/4740345>(<https://lex.uz/docs/4740345>)
  6. «Xalq so'zi» gazetasi № 42 27.02.2021 (The word of the people №42 27.02.2021)